

A BUDAI KIRÁLYI PALOTÁRA VONATKOZÓ FORRÁSOK A BÉCSI FŐUDVARMESTERI HIVATAL LEVÉLTÁRÁBAN

A budai vár építésére és működtetésére vonatkozó források többsége a Magyar Országos Levéltár (MOL), illetve a Budapest Főváros Levéltára (BFL) őrizetében van, mivel azonban Magyarország 1526–1918 között a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia része volt, a magyar királyok székhelyére vonatkozó források egy része a birodalom központjában, Bécsben maradt meg. Tanulmányom elsődleges célja a bécsi, különösképpen az uralkodói udvartartás irányítását végző főudvarmesterei hivatal (Obersthofmeisteramt; OMeA) levéltárában fennmaradt forrásanyag ismertetése. A források feldolgozására és értékelésére nem vállalkoztam, e feladatot a budai vár történetének szakavatott kutatói hivatottak elvégezni.¹

Az 1686-as visszafoglaló harcok során súlyosan károsodott budai vár rendbehozatala viszonylag gyorsan megindult. Az újjáépítés elsődleges célja nem királyi székhely létrehozása, hanem egy védhető erődítmény kialakítása volt. Ebbe a koncepcióba illeszkedett bele a III. Károly-korabeli palota is a maga egyszerű megjelenésével. Nem véletlen, hogy a várra vonatkozó XVIII. századi bécsi adatok többsége a Kriegsarchivból (hadi levéltár) származik. Bánrévy György mintaszerű tanulmányban dolgozta fel mindazt, amit a haditanács protokollumaiból és a bécsi hadi levéltár gazdag térkép- és tervtárából a témára vonatkozóan fel lehetett tájni.² Bánrévy a Kriegsarchiv-beli adatokat kiegészítette a pénzügyi finanszírozás miatt az ügyben szintén érintett Udvari Kamara levéltárából (Hofkammerarchiv) származó információkkal. A Hofkammerarchiv igazi jelentőségét azonban azok a metszetek adják, amelyek már a palota történetének következő időszakára, Mária Terézia-korabeli építésére vonatkozólag maradtak fent. Zeller Sebestyén metszetei majd minden budai várról írott munka reprodukciói között felbukkannak.³

A két előbbi levéltárral szemben a Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA; szép magyar nevén a Házi, Udvari és Állami Levéltár) a budai palota XVII–XVIII. századi történetére vonatkozólag alig őriz forrásanyagot. A budai palotára vonatkozó bejegyzések csak II. József uralkodása vége felé kezdenek sokasodni a főudvarmesterei hivatal jegyzőkönyveiben, az úgynevezett Hofparteiprotokolléban. A palotába telepített egyetem kiköltöztetése után (1784) üresen álló épületre, elsősorban annak berendezésére vonatkozó első információk 1787-ből valók (Obersthofmeisteramtsakten; a továbbiakban OMeA, 936/1787, 1165/1790), de nagyobb számban majd csak 1791–1792-től jelentek meg a budai várral foglalkozó akták, amikor az épület Sándor Lipót főherceg nádori rezidenciájává vált (1790–1795) és új funkciójának megfelelően kellett berendezni, reprezentatívá tenni.⁴ A budai palota a főherceg-nádor székhelyeként az uralkodói rezidenciák sorába került, ezért a vele kapcsolatos ügyek intézése az udvarmesterei hivatal feladata lett.

Az uralkodói udvartartás személyi és anyagi kérdéseit, az uralkodói rezidenciák ügyeit, mint fentebb említettük, a főudvarmester (Obersthofmeister) vezette főudvarmesterei hivatal (Obersthofmeisteramt) intézte.⁵ A helyzet a magyar udvarnagyi hivatal megszervezése után (1893) sem változott meg lényegesen, a magyarországi uralkodói rezidenciák ügyei továbbra is Bécsbe futottak be.⁶ A főudvarmesterei hivatal után igen tekintélyes mennyiségű levéltári anyag maradt meg (mintegy 3000 raktári egység), amelynek őrzési rendje időről időre változik.⁷ Az 1650–1780 között fennmaradt iratanyag időrendbe van állítva, kutatni vagy darabonkénti átnézéssel, vagy a fennmaradt jegyzőkönyvek, az említett Hofparteiprotokolle segítségével lehet. Az 1700–1784 közötti időből a jegyzőkönyvek fogalmazványai is megmaradtak (Konzepts-Protokolle). Az 1785–1791 közötti iratanyag már számregisztratúrában található, az iratokhoz jegyzőkönyv és index is tar-

tozik, a segédkönyvek használata nagymértékben megkönnyíti az iratanyagban való tájékozódást. 1792–1821 között úgynevezett alapszám-regisztratúrát alakítottak ki (Hauptzahlenregistrator), az egy tárgyra vonatkozó iratokat egy szám alatt helyezték el. Ha valaki ezeket az éveket kutatja, az index használatánál nem elég az ügyiratszám kikeresése, hanem arra is figyelmet kell fordítani, hogy az alapszámot is megállapítsa. Az alapszám a szám fölé húzott vonalról ismerhető fel. Az alapszámos rendszert azonban harminc év után elégtelennek találták, ezért 1822-ben átalakították a hivatal iratkezelési rendszerét. Állandó tételrendet, úgynevezett rubrikarendszert (Rubriksystem) vezettek be, azaz az udvarmesteri hivatal tevékenysége során keletkezett iratok számára egy mesterséges, mintegy 140 tételből álló tárgyi rendet hoztak létre, s ettől kezdve az egy tárgyra vonatkozó iratok minden évben ugyanazon a tételszámon lettek elhelyezve. Mivel az udvartartás ügyköre időről időre változott, a rubrikarend is kisebb-nagyobb átalakításokat szenvedett, amelyek közül a legnagyobb mértékű az 1903-as volt. Az elmondottak illusztrálására az alábbiakban néhány fontosabb tétel következik:⁸

1. Allgemeine Normalien
5. Kammerdienst
11. Kammertitel
14. Leibgarden
19. Hoftheater
21. Hofburg in Wien
25. Pensionen, Provisionen, Gnadengelder etc.
27. Hofwirtschaft
54. Erzherzogen, Erzherzoginennen
74. Hofbibliothek
79. Hofgebäude in Budapest und Gödöllő⁹
97. Hofjagdtamt Gödöllő
109. Hofweinberge in Ungarn

Mint látható, a budai palotára vonatkozó iratokat a 79-es rubrika alatt kell keresni. Rubrikán belül a könynyebb tájékozódást egy belső alosztásrendszer segíti. A 79-es rubrikában például az alábbi csoportok szerepelnek:

- 79/A Personal–Angelegenheiten
 - 79/A/1 Gehaltszulagen
- 79/B Bauherstellungen
- 79/C Mobilien, Bilder, Gerätschaften, Inventare, Inventuren
 - 79/C/1 Ausleihen von Möbeln, Teppichen, Zelten etc.
- 79/E Quartierwesen
 - 79/E/1 Beherbergungsbewilligungen
 - 79/E/2 Sommerwohnungen in Gödöllő
- 79/F Umgebung
- 79 Varia
 - 79/1 Monatsrechnungen

Az 1822–1918 között keletkezett mintegy 1800 doboznyi iratanyagban való tájékozódást segédkönyvek könnyítik, amelyeket általában négy-öt év iratanyagához együtt készítettek el. Külön készült név-, illetve tárgymutató (Nominal-Index, Real-Index).

Mint említettük, Sándor Lipót főherceg nádorsága idején a fő feladat a várpalota megfelelő berendezése volt, ennek értelmében az akták tekintélyes része a különböző bútorok Budára juttatásával foglalkozik (OMeA, 299/1793, 245/1794, 299/1795).

A fiatalon szerencsétlenül járt főherceg utóda a nádori székben József főherceg lett (1796–1847), aki nemcsak a méltóságot, de a rezidenciát is megörökölte elődjétől. A nádorcserre nyomán bekövetkező változásokról és a palota akkori berendezéséről egy inventárium-sorozat tájékoztatót (OMeA, 290/1796). A leltárokat Szapáry János gróf, József főherceg főudvarmestere küldte Bécsbe 1796. július 5-én, köztük két olyat is, amely még 1791-ben, Sándor Lipót főherceg beköltözésekor keletkezett. A leltárak tudomásom szerint a kutatás számára eddig ismeretlenek voltak, ezért az alábbiakban röviden ismertetem őket:

1. „Beschreibung der jenigen Möbel so zum Gebrauch Seiner Königlicher Hoheit des Palatini sind abgegeben worden”, 1791. V. 12. Buda. – Készítette Szlábigh András Schlossinspektor és Joseph Ghequier Kontrollor írta alá. A megerősítő záradék szerint a leltár négy példányban készült, egy a Schlossinspektor, egy a Kontrollor, egy a „Mobilien Inpsecteur”, egy pedig az Obersthofmeisteramt számára (füzet, 35 fol., 2 példányban).

2. „Inventarium von dem kaiserlichen königlichen Schloß zu Ofen”, 1791.V. 14. Buda (füzet, 43 fol.). – Az inventáriumot Szlábigh András hitelesítette, szintén négy példányban készült, amelyből itt három példány található.

3. „Inventarium der kayserlichen königlichen Mobilien, sowohl, als auch jener, welche von Seiten Wailand Seiner Königlicher Hoheit des Erzherzogs Palatin beigeschafft, und Seiner Königlicher Hoheit dem durchlauchtigsten Erzherzog Joseph Locumtenens übergeben, auch übernommen worden sind”, 1796. VI. 5. Buda (füzet, 30 fol., egy példányban). – A leltárt szintén Szlábigh András Schlossinspektor hitelesítette.

Szapáry János gróf 1796. augusztus 1-jén a már felküldött bútorleltárakat néhány további, kisebb inventáriummal egészítette ki, amelyek nemcsak az aktuális helyzetet voltak hivatottak tükrözni, de helyenként utalásokat tartalmaztak az 1791-es állapotokra is. Így leltár készült az ezüst étkészletekről (Silberkammer), a konyháról, a cukrászdáról, a pincéről, az élelmiszerkamra helyzetéről, a majorságról, a mosodáról és az istállókról is.¹⁰

Az ígéretes kezdetet nem követte hasonló folytatás, amennyiben József főherceg félévszázados budai regnálása alig hagyott számottevő nyomot az Obersthofmeisteramt aktái között. A legtöbb ügyirat 1809-ből származik, amikor a császári család a francia veszély miatt elhagyta Bécsét és Magyarországra telepedett át, s mintegy fél évet az uralkodó és családja a budai palotában töltött el. Ez alkalmából a kincstár és az udvari javak jelentős részét is átköltöztették, ezeket részben a budai várban helyezték el. József nádor fél évszázada alatt nem folyt semmiféle nagyobb felújítási vagy karbantartási munka, egyedül a főhercegi lakosztályok rendben tartása volt folyamatos.¹¹ A hosszú karbantartási szünet következtében az épület állaga erősen leromlott. A komoly felújítás szükségessége ugyan már 1837-ben felmerült (OMeA, r. 79/2–1839, r. 79/4–1843), de hosszú ideig tényleges lépés ezen a téren nem történt, az Udvari Kamarával folytatott tárgyalások ugyanis nem vezettek eredményre. Az előzetes felmérések csak 1845–46-ban készültek el a szükséges költségkimutatásokkal egyetemben.¹² Az előkészületek lenyomataként ezekből az évekből már jelentős mennyiségű iratanyag maradt meg a főudvarmesteri hivatal irattárában. A neoabszolútizmus kori felújítás lezárulásáig (1857–58) évente mintegy 400–500 folió mennyiségű akta foglalkozik a budai palotával. Ezek részben a főudvarmesterhez intézett jelentések, költségkimutatások, elszámolások, elszámolások ellenőrzései, részben a pénzügyminisztériummal ez ügyben folytatott levelezés. Az akták mellékleteiként számos érdekes dokumentum maradt meg, köztük több kisebb méretű tervrajz is, például a Szent Zsigmond-kápolna tervezett felújításáról (OMeA, r. 79/6–1847).

A XIX. század közepi felújításra vonatkozó, Bécsben őrzött iratanyag jelentőségét nehéz megállapítani. Ybl Ervinnek a budai vár helyreállításáról szóló cikkével összevetve, amelynek az alapját otthon őrzött iratok jelentették, azt kell mondani, hogy az Ybl által vázolt képet néhány ponton kiegészítik, illetve pontosítják, de lényegében nem módosítják a bécsi források.¹³ Az építési fázisok pontos ismertetése nélkül az alábbiakban néhány érdekesebb, illetve fontosabbnak tűnő iratra külön is szeretném felhívni a figyelmet. A

79-es rubrika 1847-es anyagaiban számos bizottsági jegyzőkönyv, költségkimutatás, épületleírás található. Így az egyik 1847-es jegyzőkönyvhöz csatolták a kastély állapotáról 1845. május 26-i dátummal készült részletes állagfelvételt, ahol az egyes helyiségek leírásánál a „schlecht” (rossz, silány, értéktelen, romlott) és a „beschädigt” (sérült) a leggyakoribb jelző.¹⁴ A várható költségekről részletes kimutatás készült (Kosten-Berechnung), aminek nyomán a munkálatok elvégzésére 320 000 forintot¹⁵ hagytak jóvá. A berendezési terv elkészülte után megkezdték az árajánlatok begyűjtését a kivitelezőktől. A pályázó sok bécsi cég között itt-ott magyar vállalkozó is akadt, így a Valero-féle selyemgyár 2660 forint értékben tett árajánlatot selyem szállítására. A munkálatok meg is indultak, s bizonyára rövid időn belül be is fejeződtek volna, ha nem jönnek közbe az 1848-as események.¹⁶ Az 1849. májusi ostrom során a palota leégett, a berendezés részben elpusztult, különösen a középső traktus és a jobb oldali szárny szenvedett súlyos károkat.¹⁷ A legsürgősebb munka egy szükségeltető felhúzása volt, amelyet már 1851-ben palatetőre cseréltek. Az épület rendbe hozását 1851. november 17-én rendelte el Ferenc József (OMeA, r. 79/10–1851). A munkálatok sürgősségének egyik oka Albrecht főherceg, Magyarország kormányzója volt, akinek lakhelyéül a budai várpalotát választották.¹⁸ Becslések szerint a helyreállítás végösszege 980 000 forint körül mozgott.¹⁹ Az építkezés irányításában Schürer von Waldheim „Dikasterial-Gebäude Inspektor”, illetve Johann Lang játszott kulcsszerepet. Waldheim 1852. április 24-én hosszabb jelentésben számolt be az építkezés állásáról (OMeA, 79/1., „3537”). 1853-ban már az új Várkert kialakításával vannak elfoglalva (OMeA, r. 79/8–1854). 1854–55-ben a forrásokban „Stöckelgebäude” néven emlegetett épület tető alá hozása volt az elsődleges cél (OMeA, r. 79/B/2). 1855-ben maga Liechtenstein herceg főudvarmester is megtekintette az építkezést (OMeA, r. 79/B/1). 1855-ben kerül sor a ceremóniaterem berendezésére, a zenekar elhelyezésére vonatkozólag néhány kisebb tervrajz is megmaradt az iratanyagban (OMeA, 79/B/3–1855, „6219”).

1856-ban az akták többsége már az elkészült munkák felülvizsgálatával foglalkozik. Ebben az évben került sor az August La Vigné- és Dötsch-féle szobrászmunkák, Tartardini márványozásának, Mohrenberg fémöntvényeinek, Clemens Dittmann stukatúrjainak ellenőrzésére (OMeA, 79/B/6–10–1856).²⁰ A rendbe hozott középső traktus átadása is az említett évben történt meg (OMeA, 79/B/29–1856). Az 1847–56 közötti felújítás végösszegéről a pénzügyminisztérium egy 1863-as jegyzéke tanúskodik, eszerint a várpalota renovációja összesen 2 275 734 forint 53 ½ krajcárba került (OMeA, 79/B/4–1863). A következő években egy komolyabb kiadás történt, az uralkodói lakosztály áthelyezése a középső traktusból az úgynevezett felső „Quarré”-ba, amely összesen 97 317 forintba került, s amelyet a koronázási pénztár fedezett (OMeA, 79/B/2, 3–1866, 79/B/3–1868).

A nagy renoválást követően újabb nagyobb szabású munka csak az 1870-es években következett. Ekkor készült el az első terv a Várkert átalakítására, illetve a Várhegy Duna felőli oldalának rendezésére. Supp Schlossinspektor több jelentésében foglalkozott a Várkert alatti építkezéssel, a Várkertbazár kialakításával (OMeA, 79/F/1–1875). Az 1875–82 közötti építkezések előrehaladásáról szintén találhatók kisebb-nagyobb jelentések, tervek az iratanyagban.

A következő években viszonylag kevés ügyirat foglalkozott a budai palotával, többségük személyi kérdéseket érintett (palotaszemélyzet nyugdíjazása, újak kinevezése, előléptetések, jutalmak stb.). A másik állandóan visszatérő probléma a berendezés kiegészítése, egyes bútorok visszaküldése Bécsbe, mások elhozatása, a megsérült darabok javíttatása stb. volt. Az iratokból a várpalota belső dekorációjának alakulására vonatkozólag is nyerhetünk információkat, az idevágó akták azonban részben nem a 79-es rubrikában található, hollétük a tárgyszóindex (Real-Index) segítségével deríthető fel. Így például 1876-ban restaurálás után sor került a császár egyik arcképének elküldésére, amely az uralkodót huszár ezredesi egyenruhában ábrázolta (OMeA, 50/4/11–1876, „3271”). Ugyanakkor 1876-ban a várból elvitték Friedrich von Amerling egyik festményét, amely Lipót főherceget egy lovas bemutató alkalmával mint keresztes lovagot mutatta (OMeA, 50/4/4–1876, „2843”). A császár parancsára az uralkodó magántulajdonát képező Karl Karger-festmény (*Der Graben in Wien*) is Budára utazott (OMeA, 50/4/11, „6171”, „6231”). 1883-ban visszaküldték Bécsbe a császárné szobájából Theodor Josef Petter képét, az *Alpenblument* (OMeA, 79/C/1–1883, „394”). A festményeken túl a berendezés más részei is állandóan kiegészítésre szorultak, 1876-ban és 1881-ben például

herendi asztali készlet vásárlása és kiegészítése folyt, amelyre előlegképpen Samuel von Fischer 600 forintot kapott (OMeA, 79/C/1–1878, 79/C/1–1881, „2006”). A technika fejlődésével is lépést kellett tartani, 1883-ban bizottság jött létre, amely annak lehetőségeit vizsgálta, hogyan lehet az elektromos áramot bevezetni a budapesti és a bécsi várba (OMeA, 21/B/10–1883, „6619”), 1898-ban pedig első alkalommal próbálták ki az írógépet a palota igazgatásában, a sikeres próbát követően megrendelést adtak le egy Remington beszerzésére (OMeA, 79/B/12–1898, „3995”, „6989”).

A már hosszú ideje napirenden lévő, többször módosított tervek alapján az 1890-es években meginduló építkezésekről, a díszterem 1892–95 közötti átépítéséről, majd 1897–1902 között a palota Hauszmann-féle átépítéséről ismét nagyobb mennyiségű levéltári anyag tanúskodik.²¹ Rendszeresen megtalálhatók a várépítő bizottság jegyzőkönyvei (Burgbau-Comite), minden év anyagában ott vannak az arra az évre előirányzott építési feladatokról készült előterjesztések. Az építkezés előrehaladásáról esetenként heti jelentések is beszámoltak, amelyeket a várkapitány hétről hétre küldött Budapestről Bécsbe, és amelyeknek elsődleges feladata a palotabeli eseményekről való tájékoztatás, az uralkodó vagy más vendégek látogatásáról való informálás volt.²² Az iratok mellett jó néhány tervrajz is megmaradt, például a Szent Zsigmond-kápolna lebontandó oldalkápolnájáról, a Szent István-kápolnáról, amely a Szent Jobb őrzési helye volt.²³ Az úgynevezett felső „Quarré” kapujának 1857-es vázlata is itt, egy 1899-es akta mellékleteként bukkan fel (OMeA, 79/C/4–1899, „4419”). Az „unteres Carrée” két kapujának vázlata szintén aktamellékletként jelenik meg (OMeA, 79/C/4–1900, „10680”).

Az 1899-es év tervanyagai között található egy magyar miniszterelnöki előterjesztés is télikert létesítéséről, amely nem kevesebb, mint 160 843 forint 61 krajcár költséggel számolt, s amely a tervezett kert vázlatát is hozza.²⁴ De az iratok mellett számos más, feltehetőleg otthoni anyagban is megtalálható, kisebb-nagyobb egységeket, emeleteket bemutató tervrajz található meg összehajtogatva.²⁵ Az építkezés menetéről természetesen ismét számos kimutatás, elszámolás maradt meg, így például 1900-ban a belső felszerelési tárgyakra engedélyezett másfél millió forint tervezett felhasználásáról, illetve mellette az ez évre utólagosan engedélyezett 1 300 000 forint felhasználásáról.²⁶ A hivatalos aktákból nyerhető információkat egy kissé színezik Apponyi Lajos magyar udvarnagy félhivatalos levelei, amelyeket Alfred Montenuovo másodudvarmesterhez intézett, s amelyek később aktamellékletekként lettek elhelyezve.²⁷ 1901-ben a személyi ügyek csoportjában is felbukkan egy érdeklődésre számot tartó csomag, amelyet sajnos hét vörös pecsét véd avatatlan szemek elől. A külfeten olvasható felirat szerint a pakét Ybl várkapitány nyugdíjazásának okait tartalmazza.²⁸ 1901-ben már a vár áramellátását tervezték, az északi szárny világításának megoldása céljából egy külön akkumulátor-állomás telepítéséről volt szó, amelyre a Ganz és Társa, valamint az Accumulátor Gyar Részvénytársaság is ajánlatot terjesztett be (OMeA, 79/B/2–1901). Az új palota számos új berendezési tárgyat igényelt, ez alól nem volt kivétel az új krisztinavárosi szárnyba költöztetett konyha sem, amely számára 1901-ben Kern Emil budapesti rézművestől számos új konyhaeszközt szereztek be (OMeA, 79/C/6–1901).

1903-ban szükségessé vált újabb összegek mozgósítása az építkezés befejezésére és a megfelelő használati eszközök beszerzésére.²⁹ A palota méltó berendezésére Hauszmann Alajos közismert módon igen nagy gondot fordított. A hazai iparművészet alkotásain és a központi bútorlerakat készletein kívül Hauszmann Velencében és Münchenben is utazást tett, hogy a Budavári Palota számára műtárgyakat vásároljon.³⁰ Az új, krisztinavárosi szárny berendezése kapcsán került a budai várba több értékes németalföldi faliszőnyeg. A főlépcsőház berendezésére előszörre küldött gobelinek túl nagyok bizonyultak, ezért szükségessé vált újabb darabok küldése, a második körben Schönbrunnból a VII. számú, Lotharingiai V. Károly herceg hóstetteit bemutató kollekciónak 2. és 3. darabját választották ki, amelyek közül az első, 3,05 × 4,00 m nagyságú darab Buda 1686-os elfoglalását mutatta és a „Buda vi capta et ferre et igne vastata 1686” felirattal volt ellátva, a második helyen említett, 3,07 × 3,85 m nagyságú alkotás a győztes hadvezér bevonulását ábrázolta és a „Carolus V. Budam laureatus ingrediens” feliratot viselte. A gobelinek értékét jól mutatja, hogy szállításuk alkalmával 100 000 koronára biztosították őket.³¹ Egy, a győri káptalantól vásárolt gobelin elhelyezése kapcsán (a krisztinavárosi szárny vendéglakosztályának úgynevezett Gobelin szobájába vagy sarokszobájába javasolták) megmaradt 1908-ból egy teljes lista a budai várban őrzött kárpitokról. A tizenöt darabból álló

jegyéken megtaláljuk azt két nagyméretű gobelint is (7,45 × 4,50 m, 6,75 × 4,42 m), amelyet eredetileg a főlépcsőházba szántak, de nem fértek el. Mindkét gobelin Buda ostromát, az 1686. augusztus 8-i csatát ábrázolja. A két falikárpit végül a büfeteremben lelt otthonra. A Budapesten őrzött gobelinek másik, az évszako-
kat allegorikus formában bemutató csoportja egy párizsi gyár terméke, még 1868-ban került Budára. A bu-
dai ostromot bemutató kárpitok értékét is felülmúlta az a gobelin, amelyet a „Hofatelier” vezetője, Hermine
Bach XVI. századi brüsszeli munkának tartott, s amelyet a győri káptalan adott el annak idején 100 000
koronáért.³²

Az újjáépített várpalota mind külső megjelenésében, mind belső berendezésében méltó rezidenciájává
vált a Osztrák–Magyar Monarchia uralkodójának. A palotát, ahogy említettük, részben a kor kiváló magyar
művészeinek alkotásai díszítették. Ezt a kijelentést alátámasztja a Nemzeti Szalon Egyesület kérése, amely
1904-ben Szinyei Merse Pál alkotásaiból rendezett kiállítása számára kölcsönkérte a művész két uralkodói
tulajdonban lévő alkotását is, a budai várban található *Reggelt* és a gödöllői kastélyban elhelyezett *Oculi*
című képet (OMeA, 79/C/8).

Az építkezés érdekességei között említhetők meg a ma is a budai várban látható *Savoyai Jenő-szobor*
felállításának körülményei. A szobrot Róna József szobrászművész Zenta város megrendelésére készítette
szabályszerű szerződés alapján, 276 000 korona költséggel, a munka elkészülte után azonban kiderült, hogy
a város csak 20 000 koronát tud a célra szánni. A kétségbeesett művész így a munkát, amelyet különben fő-
műveként tart számon a művészettörténet-írás, a magyar miniszterelnöknek ajánlotta fel, aki azután az ügyet
a várépítési bizottsághoz utalta, annak megbízásából pedig Ybl Lajos várkapitány 1900. május 2-i jelen-
tésében pártolólág terjesztette tovább a főudvarmesteri hivatal elé (OMeA, 79/B/1–1900, „4139”).

Az építkezés lezárásával a budai várra vonatkozó iratmennyiség ismét lecsökkent. A századfordulót követő
évekből származó iratok többsége személyi vonatkozású, az épület állagmegtartásával, kisebb renoválá-
sokkal, bútorkölcsönzésekkel, javításokkal foglalkozik. A monarchia utolsó tizenöt évében a budai palota
kapcsán nagyobb felújítás már nem folyt. A palota mindennapjairól, az ott folyó életéről, uralkodói és fő-
hercegi látogatásokról, audienciákról értékes információk nyerhetők viszont a várkapitányság már korábban
említett heti jelentéseiből (általában 79/2 szám alatt elhelyezve). A palotai életre vonatkozólag jóval több
információt tartalmaz a Hofzeremonielldepartement működésének iratlenyomata, a Neue Zeremoniellakten.
Az itt alkalmazott rubrikák közül különösen a XV. számú, az uralkodó utazásait, külföldi uralkodók látó-
gatásait tartalmazó tétel lehet érdekes a budapesti udvari életet kutató történész számára. Itt található például
két dobozban a millennium kapcsán, Ferenc József részvételével Budapesten tartott rendezvények, udvari
fogadások előkészítésére vonatkozó iratanyag is.³³

A bécsi forrásokról fentebb vázolt kép talán egyenetlen, de bízom benne, arra mégiscsak elégséges, hogy
a budai vár építéstörténetével és berendezésével foglalkozó szakemberekben érdeklődést ébresszen az
Obersthofmeisteramtsaktenben található forrásanyag alaposabb megismerésére és feldolgozására.

JEGYZETEK

1. A budai várra vonatkozó gazdag szakirodalomból irányadóként használtam a következő munkákat: CZAGÁNY, 1966; KOLLÁNYI,
1991. Haszonnal fogattam még az Obersthofmeisteramtsakten Sonderreihe *Monographie* sorozatában elhelyezett, a budavári
palotáról és a gödöllői kastélyról szóló kéziratot összeállítását, amely az 1870-es évekig használható az épület történetére
vonakozólag (HHSStA, OMeA, Sonderreihe, Bd. 155a.).
2. BÄNRÉVY, 1932.
3. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Kartensammlung, Rb. 10/1–5. (kiemelve a Hoffinanz–Ungarn r.
Nr. 876., fol. 195–202., 1758. II. 9. Az Rb. 10/6. szám alatt található Matthey szintén jól ismert várábrázolása (kiemelve Hoffi-
nanz–Ungarn r. Nr. 771., 1742. okt., fol. 496/a.). Közléseiből KAPOSSY, 1928, 166–187. (itt a metszetek még régi jelzet alatt szere-
peltek: G. 33., I–VI.).

4. Például a palota kárpitozására vonatkozó ügyiratok: OMeA, 397., 407., 412/1797.
5. A főudvarmesterre összefoglalóan: ZOLGER, 1917.
6. Az 1893. november 20-i legfelsőbb elhatározással létrehozott magyar királyi udvarmagyi hivatal (Hofmarschall) instrukciója szerint elsősorban protokolláris feladatok ellátására volt jogosult, feleltese a főudvarmester első helyettese volt. Az intézmény meg­alapítására: HHStA, Hofarchive, Neue Zeremoniellakten, Kt. 9. R. II. Ungarische Hofsache, 1893–1895.
7. Ismertetése: BITTNER, 1936–1940, 276–295.
8. Az 1903-as tételrend között: BITTNER, 1936–1940, 290–293. Hozzá haszonnal forgatható a Haus-, Hof- und Staatsarchiv segéd­letei közül AB XII/1. „Registratur-Plan”, amelyben tárgyak betűrendes mutatója is megtalálható, utalással a régebbi rubrikaszám­ra.
9. A Gödöllőre vonatkozó iratok korábban a 99-es rubrikába voltak besorolva.
10. Mindez szintén az OMeA, 290/1796 szám alatt található.
11. Ezeket a javításokat az uralkodócsalád „Privatkassa”-ja fedezte (OMeA, r. 79/3–1840, r. 79/4–1842).
12. Az általános felújításra vonatkozó elaborátum végül is 1846-ra készült el, aminek értelmében az addigi épületállományt egy istál­lóval és egy lovas iskolával szándékoztak kiegészíteni (OMeA, r. 79/8–1846).
13. YBL, 1956b, 307–333.
14. A főudvarmesteri hivatal 1847. szeptember 11-i, 2886. számú notájához számos más irat is becsatoltak az említett leírás mel­lett, így többek között a melléképületekre vonatkozó jegyzőkönyveket, illetve a bútorozásra készített javaslatokat is (OMeA, 79/6–1847).
15. Az építkezésre 1857. július 29-i, illetve június 5-i uralkodói döntés engedélyezte a nevezett összeget (OMeA, r. 79/20–1849).
16. Egy 1849-es kimutatás szerint 1847. szeptember 11. és 1848. október 27. között 253333 forint 20 krajcárt fizettek ki István főhercegnek az építkezés céljára (OMeA, r. 79/20–1849).
17. Az égersől először Johann Payer Schlossinspektor tudósít 1849. május 31-én Bécsből kelt levelében. A sorok közé némi lelkiis­meret-furdalás és mentegetőzés is vegyül, hisz a derék ember hátrahagyta állomáshelyét, feladatait József nádor egykori szaká­csára bízva. Payert később fel is mentették tisztségéből (OMeA, 79/12–1849). – Az épületben keletkezett károkról Johann Lang számol be 1849. szeptember 4-én Budáról kelt levelében (OMeA, 79/19–1849).
18. Braid a ezredes előterjesztése a főhercegi lakosztály számára kiválasztott helységekről 1851. november 28. (OMeA, 79/1, „6915”).
19. OMeA, 79/1., „Summarische Kostenüberschlag”, 1852. április 9. (3108. sz.).
20. Az 1856-os év iratai között marad fenn egy részletes és igen érdekes, 1854-ből származó állagleírás (Baubestand) az építkezés­ről. Pontos dátuma: 1854. szeptember 2. Jeltete: OMeA, 79/B/52. 6891. sz.
21. A trónteremre vonatkozólag lásd például 79/C/1–1895, „51”, „842” és 79/C/2–1896, „1040”. A trónterem szőnyege különben kivívta a Pester Lloyd kritikáját (OMeA, 79/13–1895, „7474”).
22. Jegyzőkönyvek és jelentések általában a B/1 alosztás alatt, a heti jelentések (Rapport) 79/2 szám alatt találhatók.
23. OMeA, 79/B/3–„364”, részletes jelentésekkel és a várépítési bizottság 1899. január 2-i jegyzőkönyvével magyar és német nyel­ven.
24. Bánffy Dezső miniszterelnök előterjesztése 1897. február 13. (OMeA, 79/B/2–1899, „1494”).
25. Tervrajz maradt meg az északi szárny első emeletéről (OMeA, 79/B/1–1900, „1211”). Hauszmann 1896-ban az új palotáról készített tevei (három darabból álló sorozat) az OMeA, 79/B/1/4–1901 alatt találhatók. – Egy nagyméretű Situationsplan található az OMeA, 79/B/14–1901 alatt. – A palotaőrség új épületéről (Wachsgebäude) szintén található egy térkép az anyagban (OMeA, 79/B/3–1903). – Az 1902-es év anyagaiban a krisztinavárosi szárnyban található lakásokról van egy részletes térkép, továbbá az őrség épületéről több is (OMeA, 79/B/3–1902). – 1904-ben a kabinetiroda a kiültalt helyett nagyobb helyiségeket kért. Az ügy kapcsán részletes rajzot mellékeltek az iroda elhelyezéséről (OMeA, 79/B/11–1903). – A villamosságra vonatkozó számos ügyirat egyikéhez mellékelve a villamostelep és a vár kábel-összeköttetésének a rajza is megmaradt (OMeA, 79/B/8–1903).
26. Mellékletek Ybl Lajos budapesti várkapitány jelentéséhez az építkezés befejezéséhez kért további 2600000 forint felhasználásáról (OMeA, 79/B/1–1900, „2330”). Az aktához mellékelve megmaradt Apponyi Lajos gróf magyar udvari marsall az ügyben a másod­udvarmesterhez intézett felhivatalos levele, 1900. október 23.
27. Például az alább említendő áramosítás ügyében Nagyapponyból 1901. június 9-én (OMeA, 79/B/2–1901).
28. „Ursachen der Pensionirung des k. und k. Burghauptmannes Ritter von Ybl” (OMeA, 79/A/6–1901).
29. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök előterjesztése 1903. augusztus 8-án, amelyben négy­millió korona folyósítását kéri. Az előterjesztésben utal az uralkodó 1900. november 10-i legfelsőbb határozatára, amelyben az építkezés költségeit 26440424 koronában állapította meg (OMeA, 79/B/4–1903).
30. A tárgyak listája: OMeA, 79/B/1–1902, „3356”.
31. OMeA, 79/C/3–1903. Az ügyirathoz mellékelve ismét olvasható egy Apponyi Lajostól származó levél, amelyet Alfred Fürst von Montenuovo másodudvarmesterhez intézett: 1903. március 28., Budapest.
32. OMeA, 79/C/2–1909. Hermine Bach 1908. november 12-i levele, hozzá a jegyzék (6100/1901).
33. HHStA, Hofarchive, Neue Zeremoniellakten, Kt. 416–417. R. XV., Hofreisen, 1896, Millennium, I–II. – Az 1885-ös országos ipari és mezőgazdasági kiállításon tett uralkodói látogatásról is gazdag dokumentáció maradt hátra: uo. Kt. 381., Hofreisen, 1885, Budapest, Landesausstellung.

FÜGGELÉK

HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV HOFARCHIVE OBERSTHOFMEISTERAMTSAKTEN, 290/1796.
„BESCHREIBUNG DERJENIGEN MÖBEL SO ZUM GEBRAUCH
SEINER KÖNIGLICHEN HOHEIT DES PALATINI SIND ABGEGEBEN WORDEN.“

In 1^m Stock

No. 29. Eingang.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Fornirter Schublad Kasten.
1. Tisch von Nußbaum Holz.
4. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.

No. 30. Auf die Mauer gemahlen.

1. Luster mit 4. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 2. Quasten.
1. Tisch von eichen Holz.
1. d[ett]jo von Kerschbaum Holz.
6. Weiß angestrichene Rohr Lähnsessel.

No. 31. Saal.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Luster mit 8. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 2. Quasten.
4. Tisch von eichen Holz.
1. Langer Tisch weiß angestrichen mit Waxleinwand überzogen.
26. Roth gepaizte Rohr Lähnsessel.

No. 32. Auf die Mauer gemahlen mit 39. darauf hangenden in Oehl gemahlene Bildern, in weiß und vergolten Rahmen.

1. Luster mit 6. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 2. Quasten.
1. Soffa mit festschopfer Ruklähe und Auslagen, mit 1. Madratzen und 2. R und pölster, der Uiberzug von grünen Damask das Gestell weiß und grün gefast.
6. Weiß und grün gefaste Rohr Lähnsessel mit Sietzpölster, der Uiberzug von grünen Damask.
2. Tisch von Nußbaum Holz.
1. Trimo Spiegel von 3. Stück.
1. Trimo Tisch weiß und vergolt mit schwarz Marmorner Platten.
1. Grün seidenen Glocken-Schnur mit 1. Quasten.

No. 33. Mit 33 1/2 Blatt rothen Damask spellirt.

1. Luster mit 6. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 2. Quasten.
1. Trimo Spiegel mit 3. Stück.
1. Trimo Tisch weiß und vergolt mit schwarz Marmorner Platten.
1. Soffa mit 1. Madratzen und 5. Pölster der Uiberzug von rothen Damask, das Gestell weiß.
8. Weiß angestrichene Rohr Lähnsessel mit Sietzpölster von rothen Damask.
6. Fenster-Pölster von d[ett]jo
3. Fornirte Spieltisch von türkischen Hasselnuß Holz.
1. Portre s^m Majestät Kaiser Josephs des 2^m zu Pferd, in ganz vergolter Rahm.
1. Roth Sammetener Baldachin mit goldenen Borten an Desen gepramt, die Kränz mit goldenen Franzen.
1. Mundtafel Teppich mit einer Borten eingefast.
1. Baldachin Sessel Uiberzug mit Borten und Franzen.
4. Weiß und vergolte Tavoreth.

No. 34. Vorzimmer mit einer Abtheilung.

1. Weiß und grün gefaster Garderob Kasten mit doppel Thüren.
1. d[ett]jo Bethkasten mit 1. Ord: Madratzen
1. d[ett]jo Polster. 1. Decken von Kotton.

- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 2. Tavoreth mit Plüsch überzogen.
- 1. Lahnstuhl.
- 1. Unangestrichener Tisch.
- 1. Weiß angestrichene Retirad mit weissen Geschir.
- 1. Weißer Wasserkrug.
- 1. d[ett]o Weidling.
- 1. d[ett]o Lavour samt Kandel.
- 2. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Weißer Schreibzeug.

No. 35. Kammerdiener Retirad.

Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Carell mit rothen Sammet überzogen mit einer goldenen Borten, und mit einer leedernen Kappen.
- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsack.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Förder Küß.
- 3. Fornirte Schublad Kästen.
- 1. Tisch von Nußbaum Holz.
- 4. Weiß und grün angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 1. Grün seidene gloken Schnur mit 1. Quasten.
- 1. Lavour samt Kandel auf Marmor Art.
- 1. Weißer Schreibzeug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.

No. 36. Schlafzimmer Ser Königlichen Hoheit.

Mit Papier spallirt und mit einer Portur eingefast.

- 1. Weiß und grau gefaste Bethstatt, mit [...] fest geschopten Kopf- und Fußtheilen mit Pögen überzogen. 1. Coverdecken 2. Vorhäng und 1. Feston, von d[ett]o Pögen mit grünen Tafel gefüttert, mit weiß und grün mellirten Franzen und 8. Quasten.
- 3. Madratzen von Gradel.
- 1. d[ett]o Polster.
- 2. d[ett]o Rundpöster.
- 1. Decken von rothen Tafet.
- 1. Schublad Kasten von Nußbaum Holz mit versielberten Beschläg.
- 1. Fornirter Schreibtisch von türkischen Hasselnuß Holz.
- 1. d[ett]o Bethschammel.
- 1. d[ett]o Toilet Kasten.
- 1. Weiß angestrichener Friestürsessel mit weißen Tafet überzogen.
- 1. Soffa mit 1. Madratzen und 5. Pöster der Überzug von Kotton das Gestell weiß und grün.
- 6. Weiß und grün angestrichene Sessel mit fest geschopten Sietz und Lahn mit Kotton überzogen.
- 1. Weiß und grün gefastes Speibtrügel.
- 1. Gloken.
- 1. Retirad mit roth Damaskenen Uiberfang und weißen Geschir.
- 1. Bethkasten von Machoni Holz mit 2 Platten von weißen Marmor.
- 2. Eikstellen von eichen Holz.
- 2. Runde Nachtgeschir auf Marmor Art.

No. 37. Mit Indianischen Papier Spallirt.

- 1. Von Holz geschnitzter Luster mit kollorirten Gold und Sielber vergolt, an einer grün seidenen Schnur mit 1. Quasten.
- 7. Divan gestell weiß und grün gefast von verschiedener Länge mit 7. Madratzen und mit 19. Pölster, der Uiberzug von grünen Damask.
- 2. Fornirte Schreibtisch.
 - 1. Trimo Spiegel über den Camin von 2. Stück.
 - 1. Camin von Jenueser Marmor.
 - 2. Feuerhund mit Prons verziert.
 - 1. Bürsten.
 - 1. Schaufel.
 - 1. Schirhagen.
 - 1. Zange mit Grief von Mössing.
 - 1. Camin Gätter von Mössing.

No. 38. Empfangzimmer.

- Mit Papier spallirt, und mit einer Portur eingefast.
- 1. Trimo Spiegel mit 2. Stück.
- 1. Trimo Tisch weiß und roth gefast mit Platten von Marmor.
- 1. Sofa mit 1. Madratzen und 5. Pölster der Uiberzug von rothen Damask.
- 10. Weiß angestrichene Rohr Lähnsessel, mit Sietz Pölster von d[ett]o Damask.
- 1. Fornirter Schreibtisch.
- 1. Luster mit 6. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 1. Quasten.
- 1. Roth seidene Gloken Schnur mit 1. Quasten.

No. 39. Speiß Saal.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 2. Luster jeder mit 8. Arm an einer roth seidenen Schnur mit 1. Quasten.
- 22. Roth gepaizte Rohr Lähnsessel.
- 2. Tisch von Nußbaum Holz.

No. 40. Eingang.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 1. Grau gefaste Hanglatterne.
- 1. Weiß und grün gefaster Bethkasten.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 2. Tisch von eichen Holz.
- 6. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.

No. 41. Zimmer vor dem Kammerhaitzerjung.

- 1. Weiß und grün gefaster Garderob Kasten mit doppel Thüren.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 1. d[ett]o Chocoladi Kastel.
- 2. Tavoreth mit Plüsch.
- 1. Carell mit Fliegeln von blauer Leinwand.
- 1. Grün angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Weißer Schreibzeig.
- 1. Ord: Nachtgeschir.
- 1. d[ett]o Weidling.
- 1. d[ett]o Wasserkrug.
- 1. Leichter von Mössing.

- 1. Lichtputzen.
- 1. Lähnstuhl.
- 1. Angestrichener Tisch.
- 1. Gludpfan.
- 2. Feuerhund.
- 1. Schaufel.
- 1. Zangen.
- 1. Schirhagen.

No. 42. Garderob.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 3. Weiß und grün gefaste Garderob Kästen mit Fach und doppelthüren.
- 2. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]jo Tavoreth.
- 1. Lange Tafel.

In 2ter Stock

No. 27. Quartier für einem Kammerherrn.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 2. Gelb angestrichene Bethstätt.
- 2. Strohsäk.
- 2. Ord: Madratzen.
- 2. d[ett]jo Pölster.
- 2. Decken von Kotton.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 2. Lähnstuhl.
- 1. Kleider Rechen.
- 2. Roth Tüchene Fenster Vorhäng.
- 2. Ord: Nachtgeschir.

No. 28. Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Weiß und grün gefaster Garderob Kasten mit doppel Thüren.
- 1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 2. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Weißer Wasserkrug.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. Roth tühener Fenster Vorhang.
- 1. Gludpfan.

No. 29. Schlafzimmer.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 1. Bavillion Beth mit 2. Vorhäng von Kotton.
- 1. Strohsäk.
- 2. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Föder Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Schreibpult von eichen Holz.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 1. Fornirter Schublad Kasten.
- 6. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 1. Spiegel in weiß und grün gefaster Rahm.
- 1. Bethkastel von Nußbaum Holz.

2. Versielberte Leichter.

1. Lichtputzen.

1. Glocken.

1. Weißes Lavour samt Kandel.

1. d[ett]o Schreibzeig.

1. d[ett]o Nachtgeschir.

1. Fenster Vorhang von gestrichen Kanafas.

1. Weiß angestrichene Retirad samt weissen Topf.

No. 30. Empfang Zimmer.

Auf die Mauer gemahlen mit 9. darauf Hangenden Allerhöchsten Herrschfts Portre in weiß und grün Gefasten Rahmen.

1. Luster mit 6. Arm an einer grün seidenen Schnur mit 2. Quasten.

1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster das Gestell weiß und grün gefast der Uiberzug von Kotton.

6. Fest geschopte Lähnsessel mit Uiberzug von Kotton.

1. Fornirter Schublad Kasten.

2. Tisch von Nußbaum Holz.

1. Roth gestreifter Fenster Vorhang von Kanafas.

No. 31. Quartier von einem Kammerherrn.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Carell mit Fliegeln von blau gedruκτη Leinwand.

1. Gelb angestrichene Bethstatt.

1. Strohsak.

1. Ord: Madratzen.

1. d[ett]o Polster.

1. Deken von Kotton.

1. Gelb angestrichenes Chokoladi Kastel.

1. Tisch von weichen Holz.

3. Lähnstühl.

1. Weiß und grün gefastes Canape.

2. Leichter von Mössing.

1. Lichtputzen.

1. Ord: Krug.

1. d[ett]o Weidling.

1. d[ett]o Nachtgeschir.

1. Gludpfan.

No. 32. Garderob.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Weiß und grün gefaste Garderob Kasten.

1. Gelb angestrichene Retirad samt weißen Topf.

2. Lähntstühl.

1. Fenster Vorhang von gestreiften Kanafas.

No. 33. Eingang.

Auf die Mauer gemahlen mit 6. darauf hangenden in gelb gemahlenen Bieldern in weiß und grün gefasten Rahmen.

1. Carell mit Fliegeln von blau gedruκτη Leinwand.

1. Gelb angestrichene Bethstatt.

1. Strohsak.

1. Ord: Madratzen.

1. d[ett]o Polster.

1. Deken von Kotton.

1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

2. d[ett]o Tisch.

6. d[ett]o Rohr Lähnsessel.

2. d[ett]o Tavoreth.

No. 34. Schlafzimmer.

Auf die Mauer gemahlen mit 67. darauf hangenden in Oehl gemahlene Bildern in ganz vergolten Rahmen.

1. Bavillion Beth mit 2. Vorhäng und 3. Fußkränz von Kotton.
1. Strohsak.
2. Offi: Madratzen
1. d[ett]o Polster.
1. Fäder Küß [?]
1. Decken von Kotton.
1. Soffa mit 1. Madratzen und 4. Pölster Kotton.
2. Fornirte Schublad Kästen.
2. d[ett]o Tisch
1. Schreibpult von eichen Holz.
1. Bethkastel d[ett]o
8. Weiß angestrichene Rohr Lähnsessel.
1. Gelb angestrichenes Tischl.
1. d[ett]o d[ett]o Retirad samt weißen Topf.
1. Gemahlene Camin spanische Wand mit 6. Blatt.
1. Spiegel in weiß und grün gefastem Rahm.
1. Luster mit 6. Arm an einer grün seidenen Schnur mit 2. Quasten.
1. Weißes Lavour samt Kandel.
1. d[ett]o Schreibzeig.
1. d[ett]o Nachtgeschir.
2. Versielberte Leichter.
1. Lichtputzen.

No. 35. Camin Kuchel vor beide Kammerherrn.

1. Lange Tafel von weichen Holz.
1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
2. Lähnstühl.
1. Holzschragen.
2. Feuerhund.
1. Schirhagen.
1. Feuerzangen.
1. Schaufel.

No. 36. Reserv.

2. Ord: Bethstätt.
2. Strohsak.
2. Ord: Madratzen.
2. d[ett]o Pölster.
2. Decken von Kotton.
2. Strohpolster.
1. Tisch von weichen Holz.
2. Lähnstühl.
2. Ord: Weidling.
1. Ord: Krug.
2. d[ett]o Nachtgeschir.
1. Stangel Leichter.
1. Lichtputzen.

No. 37. Wohnung für ein Obrist Hofmeister.

Mit Papier spallirt und mit einer Portur eingefast.

1. Canape mit 1. Madratzen das Gestell weiß und roth gefast, der Niberzug von rothen Damask.
2. Arm-Lähnsessel mit 2. Föder Pölster von d[ett]o Damask.
6. d[ett]o festgeschopte Lähnsessel d[ett]o mit d[ett]o Uiberzug.
1. Schublad Kasten von Nußbaum Holz mit versielberten Beschläg.
1. Tisch von Nußbaum Holz.
2. Fenster Vorhäng von grünen Tuch.

No. 38. Schlafzimmer.

Mit Papier spallirt und mit einer Portur eingefast.

1. Bavillion Beth mit 2. Vorhäng 3. Fußkränz und 1. Coverdecken von rothen Tafet.
1. Strohsak.
2. Madratzen von Gradel.
1. d[ett]o Polster
1. Föder Polster.
1. Decken von rothen Tafet.
1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster, das Gestell weiß der Uiberzug von rothen Damask.
6. Weiß angestrichene Rohr Lähnsessel mit Sietz-Pölster von d[ett]o Damask.
1. Schublad Kasten von Nußbaum Holz mit versielberten Beschläg.
2. Tisch von Nußbaum Holz.
1. Fornirter Toilet Kasten.
1. Bethkastel von Nußbaum Holz.
1. Weiß angestrichener Retirad mit weißen Topf.
1. Gemahlene spanische Wand.
1. Schreibzeig auf Marmor Art.
1. d[ett]o Lavour samt Kandel.
1. d[ett]o Nachtgeschir.
4. Fenster Vorhäng von grünen Tuch.
1. Weiß angestrichener Rohr Lähnsessel.

No. 39. Mit Papier spallirt und mit einer Portur eingefast.

1. Carell mit rothen Sammet überzogen mit einer goldenen Borten iengefast mit Kappen von Leder.
1. Gelb angestrichene Bezhstatt.
1. Strohsak.
1. Offi: Madratzen
1. d[ett]o Polster.
1. Föder Polster.
1. Decken von Kotton.
1. Fornirter Schublad Kasten.
1. Tisch von Nußbaum Holz.
6. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
2. Fenster Vorhäng von grünen Tuch.

No. 40. Empfangzimmer.

Auf die Mauer gemahlen mit 28. darauf hangenden in Oehl gemahlene Bieldern, in grün und vergolten Rahmen.

1. Rohr Sofa weiß und grün gefast, mit 1. Madratzen und 5. Pölster, der Uiberzug von grünen Damask.
14. Weiß angestrichene Rohr-Lähnsessel, mit Sietz-Pölster von d[ett]o Damask.
3. Tisch von eichen Holz.
1. Fornirter d[ett]o
1. Luster mit 6. Arm an einer roth seidenen Quasten.
1. Trimo Spiegel mit 2. Stük.
2. Blau gestreifte Fenster Vorhäng von Kanafas.

No. 41. Eingang.

Auf die Mauer gemahlen.

2. Grün und weiß gefaste Bethkasten.
2. Ord: Madratzen.
2. d[ett]o Polster.
2. Decken von Kotton.
1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
2. Gelb angestrichene Rohr-Lähnsessel.
1. Tisch von weichen Holz.
1. d[ett]o Lähnstuhl.
1. Weißer Wasserkrug.
1. Ord: Weidling.
2. d[ett]o Nachtgeschir.

No. 42. Garderob.

Auf die Mauer gemahlen.

2. Große Garderob Kästen mit dopp Thüren, weiß und grün gefast.

1. Tisch von weichen Holz.

2. Lähnstuhl.

2. Blau gestreifte Fenster Vorhäng von Kanafas.

No. 43. Kammerdiener Zimmer.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Ord: Bethstatt.

1. Strohsak.

1. Offi: Madratzen.

1. d[ett]o Polster.

1. Decken von Kotton.

1. Gelb angestrichener schublad Kasten.

1. d[ett]o Chocoladi Kastel.

2. d[ett]o Rohr Lähnessel.

1. Tisch von weichen Holz.

1. Lähnstuhl.

1. Weißer Krug.

1. d[ett]o Schreibzeig.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]o Nachtgeschir.

1. Leichter von Mössing.

1. Lichtputzen.

1. Gludpfan.

1. Blau gestreifter Fenster Vorhang von Kanafas.

No. 44. Reserv Zimmer.

2. Ord: Bethstätt.

2. Strohsäk.

2. Ord: Madratzen.

2. d[ett]o Pölster.

2. Strohsäk Pölster.

2. Decken von Kotton.

2. Tisch von weichen Holz.

3. Lahnstuhl.

1. Stangel Leichter.

1. Lichtputzen.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]o Krug.

2. Nachtgeschir.

No. 45. Garderob.

Gehört in Iten Stock von Ser Majestät dem Kaiser.

No. 46. Zimmer vor 2. Leibhusarn.

2. Gelb angestrichene Bethstätt.

2. Strohsäk.

2. Ord: Madratzen.

2. d[ett]o Pölster.

2. Decken von Kotton.

1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

1. Tisch von weichen Holz.

3. Lähnstuhl.

1. Kleider Rechen.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]o Krug.

- 2. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Stangel Leichter.
- 1. Lichtputzen.

No. 47. Vor 4. Lejblakey.

- 4. Ord: Bethstätt.
- 4. Strohsäk.
- 4. Ord: Madratzen.
- 4. d[ett]o Pölster.
- 4. Deken von Kotton.
- 2. Gelb angestrichene Schublad Kästen.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 4. Lähnstuhl.
- 1. Kleider Rechen.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 4. Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 2. Fenster Vorhäng von rothen Tuch.

No. 48. Gewer Kammer.

- 1. Lange Tafel.
- 2. Stühl.
- Einige Schragen an der Wand.

No. 48 1/2 2. Jäger.

- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Strohsäk.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Deken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Tisch.
- 4. Lähnstuhl.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

No. 49. Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Carell mit Fliegeln von Kotton.
- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Deken von blau gedrukter Leinwand.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 2. Rohr Lähnsessel.
- 1. Lähnstuhl.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 50. Wie No. 49.

No. 51. Oetentliche Retirad.

No. 52. Bureau des Herrn Hofrath v[on]: Borofs.

Auf die Mauer gemahlen.

1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster weiß und grün gefast, der Uiberzug von gestreiften Gradel.
2. Arm Lähnsessel mit Sietz Pölster.
4. Rohr Lähnsessel mit Sietz Pölster.
2. Tisch von Nußbaum Holz.
1. Fornirter Schublad Kasten.
2. Versielberte Leichter.
1. Lichtputzen.
1. Rohl Schreibkasten mit Aufsatz von eichen Holz.

No. 53. Eingang in die Kanzeley.

1. Carell mit Fliegeln von Kotton.
1. Gelb angestrichene Bethstatt.
1. Strohsak.
1. Ord: Madratzen.
1. d[ett]o Polster.
1. Deken von Kotton.
1. Tisch von weichen Holz.
6. Strohsessel.
1. Ord: weidling.
1. d[ett]o Krug.
1. Nachtgeschir.
1. Eckkastel mit Rohlen.

No. 53 1/2 Kanzeley.

6. Fest geschopte Lähnsessel mit schwarzen Leder.
4. Kanzeley Tisch von eichen Holz.
1. Stellasch an der Wand weiß und grün gefast.

No. 54. Expedit.

3. Fest geschopte Lähnsessel mit schwarzen Leder.
1. Kanzeley Tisch von eichen Holz.

No. 54 1/2 Eingang zum Secretair.

1. Tisch von weichen Holz.
2. Strohsessel.

No. 55.

1. Sofa weiß und grün gefast mit 1. Madratzen von Kotton.
4. d[ett]o Rohr Lähnsessel mit Sietz Pölster von d[ett]o
1. Schreibpult von eichen Holz.
1. Tisch d[ett]o
2. Gelb angestrichene Rohr Tavoreth.

No. 56.

1. Bavillion Bethstatt mit 2. Vorhäng und 3. Fußkränz von Kotton.
1. Strohsak.
1. Offi: Madratzen.
1. d[ett]o Polster.
1. Deken von Kotton.
1. Fornirter Schublad Kasten.
1. Bethstatt von eichen Holz.
1. Tisch d[ett]o

2. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.

1. d[ett]Jo Chocoladi Kastel.

2. Säulen Leichter von Tombak.

2. Lichtputzen.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]Jo Krug.

1. Weißes Nachtgeschir.

1. d[ett]Jo Lavour samt Kandel.

No. 57. Thürhütter.

1. Ord: Bethstatt.

1. Strohsak.

1. Offi: Madratzen.

1. d[ett]Jo Polster.

1. Decken von Kotton.

1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

2. d[ett]Jo Rohr Lähnsessel.

2. d[ett]Jo Tavoreth.

1. d[ett]Jo Chocoladi Kastel.

1. Lähnstuhl.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]Jo Krug.

1. d[ett]Jo Nachtgeschir.

1. Leichter von Tombak.

1. Lichtputzen.

1. Gludpfan.

No. 58. 2. Köch.

2. Gelb angestrichene Bethstatt.

2. Strohsak.

2. Offi: Madratzen.

2. d[ett]Jo Pölster.

2. Decken von Kotton.

1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

2. d[ett]Jo Rohr Lähnsessel.

2. d[ett]Jo Tavoreth.

1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kasten.

1. Lähnstuhl.

1. Tisch von weichen Holz.

1. Ord: Weidling.

1. d[ett]Jo Krug.

2. d[ett]Jo Nachtgeschir.

1. Leichter von Tombak.

1. Lichtputzen.

1. Gludpfan.

No. 59. Tafeldeker.

1. Gelb angestrichene Bethstatt.

1. Strohsak.

1. Ord: Madratzen.

1. d[ett]Jo Polster.

1. Decken von Kotton.

1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.

2. d[ett]Jo Rohr Lähnsessel.

2. Tavoreth mit Plusch.

1. Tisch von weichen Holz.

1. Lähnstuhl.

1. Ord: Weidling.

- 1. Ord: Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 60. Sattel Kammer.

- 1. Großer Garderob Kasten mit doppel Thüren weiß und grün gefast.
- 1. Lange Tafel von weichen Holz.
- 1. Lähnstuhl.
- 3. Hängstellen von Sättel.

No. 61. Bereiter.

- 1. Bethstatt von Nußbaum Holz.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Tisch von Nußbaum Holz.
- 1. Fomirter Schublad Kasten.
- 2. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 1. d[ett]o Chocoladi Kastel.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Lähnstuhl.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. Nachtgeschir.
- 1. Gludpfan.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 62. Mundkoch.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 1. d[ett]o Tavoreth.
- 2. Rohr Lähnsessel.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 62 1/2 Ober Zukerbaker.

- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Tisch.
- 1. d[ett]o Schublad Kasten.
- 2. d[ett]o Tavoreth.
- 2. Rohr Lähnsessel.
- 1. Ord: Weidling.

- 1. d[ett]o Krug.
- 1. Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 63. Expeditor.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 1. Bethstatt von eichen Holz.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Schublad Kasten mit Aufsatz von eichen Holz.
- 1. Schreibpult d[ett]o
- 2. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Säulen Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Tisch von eichen Holz.

No. 63 1/2.

- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Lähnstuhl.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
- 1. Weißes Lavour samt Kandel.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. Wasserkrug.
- 1. Gludpfan.
- 1. Ord: Nachtgeschir.

No. 64. Kammerhaitzer.

- Auf die Mauer gemahlen.
- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Tisch von eichen Holz.
- 1. Lähnstuhl.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 1. d[ett]o Chocoladi Kastel.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. Ord: Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Gludpfan.

No. 65. Kellermeister.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.

- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 2. Stangel Leichter.
- 2. Lichtputzen.
- 1. Gludpfan.

No. 66. Vor ein Kammerdiener.

Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Bethstatt von eichen Holz.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von blau gedruckter Leinwand.
- 1. Schublad Kasten von eichen Holz.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 2. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 2. Tavoreth mit Plusch.
- 1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
- 1. Weißes Lavour samt Kandel.
- 1. Ord: Wasserkrug.
- 1. Weißes Nachtgeschir.
- 1. Gludpfan.
- 1. Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.

No. 67. Resery.

Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Tisch.
- 1. d[ett]o Schublad Kasten.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]o Tavoreth.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 68. Resery.

Auf die Mauier gemahlen.

- 1. Carell mit Fliegeln von Kotton.
- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.

- 1. Gelb angestrichener Tisch.
- 1. d[ett]jo Chokoladi Kastel.
- 2. d[ett]jo Rohr Tavoreth.
- 2. Rohr Lähnsessel.
- 1. Lähnstuhl.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]jo Krug.
- 1. d[ett]jo Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 68 1/2.

- 1. Bavillion mit 2. Vorhäng 3. Fußkränz von blau gedrukter Leinwand.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Deken von Kotton.
- 1. Bethkastel von eichen Holz.
- 1. Tisch von eichen Holz.
- 1. Fornirter Schublad Kasten.
- 4. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 1. Weißes Lavour samt Kandel.
- 1. d[ett]jo Nachtgeschir.
- 2. Säulen Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.

No. 69.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Deken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 2. d[ett]jo Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]jo Tavoreth.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]jo Krug.
- 1. Nachtgeschir.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Lähnstuhl.

No. 70. Reserv.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Deken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 2. d[ett]jo Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]jo Tavoreth.
- 1. d[ett]jo Chokoladi Kastel.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 1. Lähnstuhl.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Ord: Weidling.

- 1. d[ett]o Krug
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. d[ett]o Tisch.

Zu ebener Erde.

No. 32. 1tes Zimmer vor der Zuckerbakerey.

- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 2. Lange Kästen mit doppel Thüren von eichen Holz.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 2. d[ett]o Tavoreth.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 1. Blau angestrichener Kasten mit Aufsatz und 2. Glaßthüren.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 2. Leichter von Mössing.
- 2. Lichtputzen.
- 1. Stellasch an der Wand.
- 1. Tafel von weichen Holz.
- 1. Lähnstuhl.
- 2. Blau gestreifte Vorhäng von Kanafas.

No. 33. 2tes Zimmer.

- 2. Lange Kästen mit doppel Thüren von eichen Holz.
- 1. Großer angestrichener Kasten mit 2. Glaßthüren.
- 1. Trückere Kasten.
- 1. Tafel von buchen Holz.
- 4. Strohsessel.
- 2. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.

No. 34. Küche.

- 2. Tafel von buchen Holz.
- 2. Stangel Leichter.
- 1. Lichtputzen.

No. 35. Auf der Pawlatschen.

- 2. Brükel
- 2. Strohsak.
- 2. Ord: Madratezn.
- 2. d[ett]o Pölster.
- 2. Decken von Kotton.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 2. Lähnstuhl.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 2. d[ett]o Nachtgeschir.

No. 36. Sielber und Wäschammer

- 1. Weiß und grün gefaster Garderob Kasten mit doppel Thüren.
- 1. d[ett]o große Stellasch an der Wand
- 1. Aufsatz Kasten blau angestrichen mit 2. Glaßthüren.

- 1. Lange Tafel.
- 1. Tisch.
- 2. Lahnstuhl.
- 1. Schammel von eichen Holz.
- 2. Leichter von Mössing.
- 2. Stangel Leichter.
- 4. Lichtputzen.
- 1. Ord: Wasserkrug.
- 1. d[ett]jo Weidling.

No. 36 1/2.

- 1. Carell Brükel mit Fliegeln von Kotton.
- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. Tisch.
- 2. Lahnstuhl.
- 1. Ord: Nachtgeschir.
- 1. d[ett]jo Weidling.
- 1. Weiß und grün angestrichene Stellasch.
- 1. Gelb angestrichener langer Kasten mit doppel Thüren.

No. 37.

- 2. Carell mit rothen Tuch.
- 2. Bethstatt.
- 2. Ord: Madratzen.
- 2. d[ett]jo Polster.
- 2. Decken von Kotton.
- 2. Strohsak.
- 1. Ord: Nachtgeschir.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. Langer Tisch.
- 6. Lahnstuhl.
- 1. Tisch.

No. 38. In der Küche.

- 1. Tisch.
- 2. Lahnstuhl
- 1. Stangel Leichter.
- 1. Lichtputzen.

No. 39. Cassir.

- 1. Tisch von eichen Holz.
- 1. Kleider Stellen.
- 1. Carell Brüken die Vorhäng von Kotton.
- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen von Roßhaar.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 2. Gelb angestrichene Rohr Tavoreth.

No. 40.

- 1. Bethstatt von eichen Holz.
- 1. Strohsak.

- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Decken von Kotton.
- 1. Schublad Kasten mit Aufsatz von eichen Holz.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 4. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]jo Tavoreth.
- 2. Leichter von Tombak.
- 2. Lichtputzen.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Retirad d[ett]jo
- 1. Ord: Wasserkrug.
- 1. d[ett]jo Weidling.
- 1. Nachtgeschir.
- 1. Gludpfan.
- 1. Weißer Schreibzeig.
- 1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
- 1. Vorhang von Kanafas.

No. 41.

- 1. Bavillion Beth mit 2. Vorhäng von blauer Leinwand und 3. Fußkränz.
- 1. Strohsak.
- 2. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. Förder Polster.
- 1. Decken von blau gedruκτη Leinwand.
- 1. Schublad Kasten mit Aufsatz von eichen Holz.
- 1. d[ett]jo Schreibpult.
- 1. d[ett]jo Bethkastel.
- 1. Formirter Tisch.
- 1. Sessel mit schwarzen Leder
- 1. Speibrügel von eichen Holz.
- 1. Gelb angestrichene Retirad.
- 2. d[ett]jo Rohr Lähnsessel.
- 2. Versielberte Leichter.
- 1. Lichtpitzen.

No. 42. Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Carell mit Fliegeln von Kotton.
- 1. Gelb angestrichene Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]jo Polster.
- 1. d[ett]jo Decken.
- 1. Weiß und grün gefaster Garderob Kasten.
- 1. d[ett]jo Tisch.
- 1. Tisch von Nußbaum Holz.
- 1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster von Kotton.
- 1. Sessel mit schwarzen Leder.
- 4. Gelb angestrichene Tavoreth.
- 2. d[ett]jo Sessel.
- 2. Lähnstühl.
- 2. Leichter von Mössing.
- 2. Lichtputzen.
- 1. Weißer Wasserkrug.
- 1. d[ett]jo Lavour samt Kandel.
- 1. d[ett]jo Weidling.
- 1. d[ett]jo Nachtgeschir.

- 1. Kanzeley Tisch mit Geländer von eichen Holz.
- 1. Häng Spiegel in ganz vergolter Rahm.
- 1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.
- 1. Gludpfan.

No. 43. Wohnung des General Kempel.

- 2. Garderob Kästen weiß und grün angestrichen.
- 1. Lange Tafel von weichen Holz.
- 1. Tisch d[ett]o
- 1. Lähnstuhl.

No. 44. Auf die Mauer gemahlen.

- 1. Bavillion Bethstatt mit Vorhäng 3. Fußkränz von Kotton.
- 1. Strohsak.
- 1. Offi: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Föder Küß.
- 1. Deken von Kotton.
- 1. Fornirter Schublad Kasten.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 4. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel
- 1. Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.
- 1. Weißes Nachtgeschir.
- 1. Schreibzeig auf Stein Art.

No. 45. Zimmer vor die Bedienten.

- 1. Carell mit Fliegeln von blau gedruker Lienwand.
- 1. Ord: Bethstatt.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Deken von Kotton.
- 2. Lähnstuhl.
- 2. Strohsessel.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Ord: Weidling.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Stangel Leichter.
- 1. Lichtputzen.
- 2. Speibtrügel von eichen Holz.

No. 46. Frauenzimmer.

- 1. Carell mit Fliegeln von blau gedruker Leinwand.
- 1. Unangestrichene Bethstatt.
- 1. Gelb angestrichene d[ett]o.
- 2. Strohsak.
- 2. Ord: Madratzen.
- 2. d[ett]o Pölster.
- 2. Deken von Kotton.
- 2. Gelb angestrichener Schublad Kästen.
- 1. d[ett]o Tisch.
- 2. d[ett]o Rohr Lähnsessel.
- 2. d[ett]o Tavoreth.
- 2. Ord: Nachtgeschir
- 2. Leichter von Mössing.
- 2. Lichtputzen.

1. Weißer Weidling.
1. Ord: d[ett]o
1. Krug.

No. 47. Eingang.

- Auf die Mauer gemahlen.
1. Tisch von eichen Holz.
 4. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
 1. Schragen zum Kleider ausklopfen.

No. 48. Empfangzimmer.

- Auf die Mauer gemahlen.
1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster der Uiberzug von Kotton.
 2. Schublad Kästen von Nußbaum Holz, mit versielberten Beschläg.
 3. Tisch von Nußbaum Holz.
 12. Gelb angestrichener Rohr Lähnsessel.
 1. Großer Häng Spiegel in vergolter Rahm.
 1. Schreibpult von eichen Holz.

No. 49. Schlafzimmer.

- Auf die Mauer gemahlen.
2. Bavillion Bether mit 4. Vorhäng und 6. Fußkränz von Kotton.
 2. Strohsäk.
 4. Offi: Madratzen.
 2. d[ett]o Pölster.
 2. Föder Pölster.
 2. Decken von Kotton.
 1. Sofa mit 1. Madratzen und 4. Pölster der Uiberzug von Kotton.
 1. Bethkastel von Nußbaum Holz.
 2. Fomirte Tisch.
 2. d[ett]o Schublad Kästen.
 1. Großer Rohl Schreibtisch von eichen Holz.
 1. Fomirter Toilet Kasten.
 1. Retirad von eichen Holz.
 6. Gelb angestrichene Rohr Lähnsessel.
 2. Lavour samt Kandeln auf Stein Art.
 2. Nachtgeschir d[ett]o
 4. Säulen Leichter von Tombak.
 2. Lichtputzen.
 1. Gloken.

No. 50. Küche des General Kempel.

1. Gelb angestrichene Speißkasten mit doppel Thüren.
1. Tisch mit einer Platten von buchen Holz. Dann eine Stellasch.
1. Gelb angestrichenes Chocoladi Kastel.

No. 52. Küche des Kammerdieners v[on] Domiz.

1. Tisch von weichen Holz.
1. Stellasch.
1. Gelb angestrichenes Kastel mit Aufsatz.
1. Stangel Leichter.
1. Lichtputzen.

No. 52 1/2 Vor einem Diestbothen.

1. Gelb angestrichene Bethstatt.
1. Strohsäk.
1. d[ett]o Polster.
1. Ord: Madratzen.

- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Decken von gedruckter Leinwand.
- 1. Leichter von Mössing.
- 1. Lichtputzen.
- 4. Lahnstuhl.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 1. Ord: Nachtgeschir.
- 1. d[ett]o Krug.
- 1. Gelb angestrichener Schublad Kasten.
- 1. Ord: Weidling.

No. 53. Speißzimmer.

- 6. Gelb angestrichene Rohr Lahnessel.
- 1. Weiß und grün gefastes Kastel mit Aufsatz.
- 2. Tisch von eichen Holz.
- 1. Großer Tafeltisch d[ett]o
- 2. Leichter von Tombak.
- 1. Lichtputzen.

No. 54. Schlafzimmer.

- 2. Bethstätt von eichen Holz.
- 2. Strohsäk.
- 2. Offi: Madratzen.
- 2. d[ett]o Polster.
- 2. Decken von Kotton.
- 2. Förder Küß.
- 1. Tisch von Nußbaum Holz.
- 1. Retirad von eichen Holz weißen Topf.
- 2. Bethkastel d[ett]o
- 2. Weiße Nachtgeschir.
- 1. Lavour samt Kandel.
- 1. Fornirter Schublad Kasten.
- 4. Gelb angestrichene Rohr Lahnessel.

No. 55. Tagzimmer.

- 1. Soffa mit 1. Madratzen und 4. Pölster der Uiberzug von weiß und grün gestreiften Gradel.
- 8. Weiß und grün gefaste Rohr Lahnessel.
- 2. Fornirte Tisch.
- 2. Schublad Kästen von Nußbaum Holz.

No. 56. Bratt- und Bakerey Küche.

- 1. Lange Arbeitstafel von weichen Holz.

No. 57. Arbeitszimmer vor die Köch.

- 1. Lange Tafel die Platten von buchen Holz.

No. 58. Arbeitszimmer vor die Köch.

- 1. Lange Tafel von weichen Holz.
- 1. Maschin zum Speißen aufziehen.

No. 59. Mund Küche.

- 3. Tisch die Platten von buchen Holz.

No. 60. Für Hünner.

No. 61. Machtstuben vor die adeliche Leib Gard.

- 3. Gelb angestrichene Bethstätt.
- 3. Strohsäk.

- 3. d[ett]o Pölster.
- 3. Offi: Madratzen.
- 3. d[ett]o Pölster.
- 3. Decken von blau gedruckter Leinwand.
- 1. Gelb angestrichener Tisch.
- 4. Lähnstühl.
- 2. Leichter von Mössing.
- 2. Lichtputzen.
- 1. Ord: Wasserkrug.
- 2. Weidling.
- 3. Nachtgeschir.

No. 62. Vor dem Reitknecht von der Ungarischen adelichen Leib Gard.

- 1. Brükel.
- 1. Strohsak.
- 1. Ord: Madratzen mit Werk.
- 1. d[ett]o Polster.
- 1. Kotzen.
- 1. Tisch von weichen Holz.
- 2. Lähnstühl.
- 1. Ord: Krug.
- 1. d[ett]o Weidling.
- 1. d[ett]o Nachtgeschir.
- 1. Stangel Leichter.
- 1. Lichtputzen.

No. 63. Keller Ausspeiß.

- 1. Trugen von das Mundbacht.
- 1. Mehltrugen.
- 1. Stellasch an der Wand.

No. 64.

- 1. Große Stellasch an der Wand.

Zur Beleichtung ist abgegeben worden.

- 1. Oehl trugen von eichen Holz mit Plech gefütterert, und mit Pipen von Mössing nebst Oehl.
- 2. Schragen.
- 1. Oehl Kanter von Plech.
- 1. Viereckichtes Schafel von Plech.
- 1. Lampen Trugen.
- 30. Ord: Lattern mit 30 geschmolzenen Schinen.
- 60. Lampen-Tögel.
- 8. Große verzirte Lattern.
- 16. Dazu gehörige Lampen.
- 8. Schinen.
- 15. Oehl Maßel.
- 1. Trachter.

An Leinmäsch.

- 60. Stück Bethtücher No 1. 100. St. Polsterzichen No 1.
- 200. d[ett]o d[ett]o No 2. 100. d[ett]o
- 300. d[ett]o d[ett]o No 3.
- 400. d[ett]o d[ett]o No 4.
- 25. Föder Pölster und 25. Roßhaar Pölster.

Vor die Stall-Partey ist abgegeben worden.

- 14. Brükel.
- 16. Strohsak.

- 16. d[ett]o Pölster.
- 16. Ord: Madratzen.
- 16. d[ett]o Pölster.
- 16. d[ett]o Decken.
- 12. Lähnstuhl.
- 2. Tisch von weichen Holz.
- 2. Ord: Krüg.
- 3. d[ett]o Weidling.
- 3. Stangel Leichter.
- 2. Lichtputzen.

Kür die Wäscherin.

- 1. Tafel von weichen Holz.
- 1. Rothes Tuch mit 2. Blatt.

Vor Zimmerputzer Hausknecht und Kucheltrager.

- 8. Brükel.
- 8. Strohsäk.
- 8. d[ett]o Pölster.
- 8. Ord: Madratzen.
- 8. d[ett]o Pölster.
- 8. d[ett]o Decken.
- 2. Tisch.
- 8. Lähnstuhl.
- 2. Stangel Leichter.
- 2. Lichtputzen.
- 2. Ord: weidling.
- 2. d[ett]o Krüg.

Es sind vier gleichlautende Exemplar errichtet worden, wovon eines in dem Käise[lichen]. König[lichen]. Controlor Amte aufbehalten ist, das 2te der Kaiserliche Königliche Mobilien Inspecteur, das 3te der Kaiserliche Königliche Schloß Inspecteur und das 4te der Hof Controlor von Seiner Königliche Hoheit das Palatini in Händen hat.

Ofen den 12ten März 1791.

Andreas Szlábig
 K. K. Kammerdiener
 Schloß Inspector.
 Joseph Ghequier von Mély Nadas
 Controleur de S. a. de la Royal
 Lárchiduc [sic!] Leopold, le Palatin

A forrást leírta: Tózsza Rigó Attila.

ISTVÁN FAZEKAS

*SOURCES PERTAINING TO THE ROYAL PALACE
IN BUDA IN THE ARCHIVES OF THE LORD STEWARD'S
OFFICE*

Summary

Most of the sources pertaining to the construction and maintenance of Buda castle are in Hungarian archives, but given that between 1526–1918 Hungary was part of the Habsburg empire, many of the sources regarding the seat of the Hungarian kings were preserved in the centre of the one-time empire, Vienna. After Buda was recaptured from the Turks in 1686, efforts were made to turn it into a defensible fortress. In line with this concept, the castle's Charles III-period palace was a simple edifice. It is no accident that most 18th-century Viennese records are kept in the *Kriegsarchiv* and the *Hofkammer* archives. The *Hofkammerarchiv* largely owes its significance to the artist Sebastian Zeller's engravings which portray the palace as rebuilt by Queen Maria Theresa. Sources in the archives of the Lord Steward's (*Obersthofmeisteramt*) Office—today in the *Hausarchiv*, *Hofarchiv* and *Staatarchiv*—did not proliferate until the latter half of the 18th century, at the time when the building was converted into the residence of the Palatine, Archduke Alexander Leopold, and in keeping with its new function, had to assume a grandiose appearance. A number of valuable palace inventories have come down to us from that period. Relatively few sources speak of the Buda castle in the early 19th century. The archives, however, abound in the proposals for the grand reconstruction scheme in 1845–1846. The scheme underwent several modifications before it was accomplished, within the next decade. From that time on, practically every important development project was well documented, including Alajos Hauszmann's reconstruction. The Lord Steward's Office—on account of the fact that it was administratively part of the Buda establishment—oversaw the staffing, financing, and maintenance of the Hungarian royal residence until 1918. Documents apart, the map collections of the *Hausarchiv*, *Hofarchiv*, and *Staatarchiv* preserve some superb maps of the Buda castle.

A budavári királyi palota évszázadai című kiállítás úgynevezett Mária Terézia-terme.

A KÖZÉPKORI LOVAGRENDEKTŐL A MODERN ÉRDEMRENDIG

A késő középkor óta a szerzetesrendek mellett világi rendek is működtek, amelyeknek elkötelezett (férfi) tagjai különböző vallási célok teljesítése és lovagi szertartások elvégzése érdekében közösséget alkottak. A szerzetesekhez hasonlóan ők is rendjük szabályai szerint éltek és engedelmességgel tartoztak előljárójuknak, aki rendszerint a terület hűbérura, egy gróf vagy herceg volt. Közösségi életet azonban csak összejöveteleik alkalmával éltek. Az egyházi rendektől eltérően – amelyek jelentős részét női közösségek alkották, s alkotják ma is – a késő középkori lovagrendek tagjai kizárólag férfiak voltak. Ezek a rendek a keresztes hadjáratok idején alakultak, s fogadalmuk a szokásosokon túl katonai hódításra, illetve a Szentföld védelmezésére is kiterjedtek. A német és a máltai lovagrendnek fontos kötelessége volt a zarándokok védelmezése, a sebesültek és betegek ápolása, amely ma is legfontosabb feladatuk.

A késő középkori világi lovagrendeket elsősorban politikai és dinasztikus célokból hozták létre. A rend tagjai a hűbérúr lojalis híveiként reprezentálták erejét és szolgálták politikai céljainak megvalósítását. A felvétel az ilyen, természetesen egy társadalmi osztály egyenrangú tagjaiból álló közösségbe nem az egyes lovagok érdemeinek elismerését jelentette, hanem ösztönzést és elkötelezettséget arra, hogy a rend tagja a jövőben a tőle telhető legteljesebb mértékben képviselje ura érdekeit. Az alapító saját elképzelése szerint választotta ki a rend szimbolikus jelét, amely önmagában semmiféle jelentést nem hordozott, csupán a renchez való tartozás külsődleges jegye volt. Az udvari rendi közösségek tekintélyük, befolyásuk és tagjaik gazdagsága következtében erős társaságokká váltak, amelyeknek tagjai közé kerülni kitüntetésnek számított.

E történelmi fejlődés állomásai jól jellemezhetőek a három legjelentősebb Habsburg-házi rend sajátosságaival. Először a középkori aranygyapjas rendet, aztán a két érdemrendet, a katonai Mária Terézia- és a civil Szent István-rendet ismertetjük.

Az aranygyapjas rend

Az aranygyapjas rend Európa egyik legrégebbi világi rendje. Jó Fülöp burgundiai herceg alapította 1429-ben (franciául: *Ordre de la Toison d'or*), majd a burgundiai örökséggel került a Habsburg-házhoz. A spanyol ág kihalása után jogilag burgundiai-osztrák rendként működött tovább. Ez nemcsak dinasztikus okokból lehetett így, hanem azért is, mert I. Lipót császár kisebbik fia, III. Károly király igényt tartott a spanyol trónra, és a spanyol örökösödési háborúban is igen eredményes volt. 1704-ben 33 rendi lovag választotta meg nagymesterének és urának.

Az aranygyapjas rendet a spanyol Bourbon-házi királyok spanyol rendként működtették tovább, anélkül, hogy a rendi levéltár, kincsek és öltözékek birtokában lettek volna. Míg az osztrák rend felvételi követelményként ragaszkodott a római katolikus valláshoz és a főnemesi ranghoz, addig a spanyolnak protestánsok és nemesi cím nélküliek is tagjai lehettek. Osztrákok viszont nem csatlakozhattak hozzá.

1712. január 8-án VI. Károly császár letette az esküt az aranygyapjas rend nagymestereként, majd 21 főnemeset – néhány olasztól és spanyoltól eltekintve javarészt osztrák, cseh és magyart – lovaggá ütött. Az osztrák vonal az elkövetkező évtizedekben tovább erősödött, emellett a rend mindvégig megtartotta nemzetközi jellegét, mivel a nemesség is internacionális volt, körülbelül a fele külföldi, az osztrákok fele pedig